

УДК: 32.01:1Foucault M.+1Agamben G.  
Примљено: 16. јула 2009.  
Прихваћено: 09. септембра 2009.  
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао  
број 3/2009.  
год. 16. vol. 25.  
стр. 257-270.

**Богдана Кољевић**

*Институт за политичке студије, Београд*

## **ФУКООВО И АГАМБЕНОВО РАЗУМЕВАЊЕ БИОПОЛИТИКЕ: ИЗАЗОВ МОДЕРНЕ?**

### **Резиме**

У овом чланку аутор разматра различите теоријске концепте биополитике код Мишела Фукоа и Ђорђа Агамбена кроз питање о њиховом односу спрам традиције Модерне. У сучељавању дивергентних становишта аутор се нарочито усредређује на специфичности Фукоове позиције, аргументишући да се homo politicus код Фукоа појављује као неистражена могућност синтезе политике, етике и филозофије. У том контексту, начини на које се Фуко и Агамбен односе према Модерни уочавају се као одлучујући како за интерпретацију и разумевање биополитике тако и за нове могућности политичког. Аутор закључује аргументацијом да генеалогичка савремених феномена биополитике, као наставак Фукоовог приступа у садашњости, отвара теоријску могућност за нови политички субјективитет.

Кључне речи: биополитика, Фуко, Агамбен, Модерна, политички субјективитет, рационализам, генеалогичка савремености, етика, стваралаштво.

### **ПОЈАМ БИОПОЛИТИКЕ И ФУКООВ ПОЛИТИЧКИ РАЦИОНАЛИЗАМ**

Дискурс биополитике у теорији и пракси истовремено се појавио као један од најзначајнијих у протеклој деценији - поготово када је реч о лево оријентисаним филозофима – али и као дубоко и вишеструко амбивалентан дискурс са сасвим различитим одго-

ворима како на питање о појму биополитике тако и још више када је реч о смислу и последицама утицаја биополитике на свеукупно промишљање политичког. У том контексту, почевши од Фукоове концептуализације и артикулације биополитике у савременим теоријама Мајкла Харта и Антонија Негрија (Michael Hardt and Antonio Negri), затим Роберта Еспозита (Roberto Esposito) и Мауриција Лазарета (Mauricio Lazzareto)<sup>1)</sup>, изведена су структурно и иманентно сасвим различита, некад готово опречна филозофско-политичка становишта. Сви су разлози и аргументи, међутим, да се највећа мимоилажења и неразумевања проналазе управо у сучељавањима мишљења Мишела Фукоа и Ђорџа Агамбена (Giorgio Agamben). Штавише, начини на које појам биополитике код ова два аутора непосредно утиче на њихове одговоре о могућности артикулисања новог политичког субјективитета сведочи да је посредни и на делу, експлицитно или имплицитно, сам однос између политичког, етичког и филозофског.

Без могућности да овом приликом детаљно изнесемо и анализирамо многобројне карактеризације и одређења појма биополитике, оно што је најбитније имати у виду – и што у извесном смислу представља „заједнички именитељ“ у мери у којој га је уопште овде могуће пронаћи – је да биополитика у одлучујућем смислу увек подразумева *политизацију живота*. То значи да било у случају Фукоовог идентификовања биополитике са либерализмом или Агамбеновог артикулисања идентитета између биополитике и моћи суверенитета (*biopolitics and the power of sovereignty*), или пак када је реч о изградњи „позитивне биополитике“ Харта и Негрија у делима попут *Empire* и *Multitude* – у свим поменутих случајевима, баш као и у писању Агнеш Хелер да је биополитика изнад свега „политика разлике“<sup>(2)</sup>, пре свега је на делу уобличавање дискурса и злоупотребе категорије живота у политици.

Одлучујуће разлике међу савременим политичким филозофима и теоретичарима, међутим, појављују се у разматрањима и образлагањима *на који начин се људски живот узима као објект, тј. како се спроводи инструментализација и политизација људског живота*, што у исти мах, као преиспитивање односа политичког, етичког и филозофског момента, средиште расправе поставља у контекст односа Модерне и постмодерне. У овом светлу, моменти

1) Видети нпр. Hardt, M. and Negri A. *Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 2000. Као и Hardt, M and Negri, A *Multitude – War and Democracy in the Age of Empire*, Penguin Press, New York 2004. Такође видети и Lazzareto, M. „From Biopower to Biopolitics“ u *The Warwick Journal of Philosophy*, vol.13.2005.

2) Heller, A. and Feher, F. *Biopolitics. The Politics of Body, Race and Nature*, European Centre Vienna, 1994

као што су улога критике код Фукоа, у његовом целокупном пројекту генеалогije моћи управо у мери у којој се она појављује као генеалогija биополитике (историја либерализма), манифестују се у битном смислу као одлучујућа могућност за теоријску артикулацију новог *homo politicus*-а и као могућност самог политичког субјективитета. Али због чега би се сматрало да је Фукоов појам биополитике, у разлици спрам, парадигматично, Агамбеновог приступа, разумнији, оправданији, легитимнији и аргументованији у погледу анализе савремених феномена биополитике?

Фукоов појам биополитике, изложен у његовим предавањима са *College de France*-а, нарочито у периоду између 1978-1979, тј. у делима *Рођење биополитике (The Birth of Biopolitics)*<sup>3)</sup> и *Security, Territory, Population*, имплицитно је већ био назначен и у претходним књига као што су *Треба бранити друштво, Надзирати и кажњавати* и *Историја сексуалности*. Фуко у филозофију уводи биополитику као појам и тему која се односи и тиче и тржишта, економије, техника управљаштва, затвора, лудница, сексуалности, живота и смрти – а изнад свега упућује на различите начине кроз које се остварује тзв. „нормализација“ и регулација живота, за коју је уведен посебан термин „управљаштво“ (*governmentality*). За Фукоа је биополитика (*biopolitics*), на тај начин, исто што и биомоћ (*biopower*), а оба термина пре свега подразумевају изградњу, деловање и техника опстанка извесног „режима истине“ или „праксе истине“, који се манифестују у многобројним феноменима и означавају историјске транзиције и деловања генеалогije моћи. Моћ се овде појављује не само као моћ контроле над индивидуама већ као стално контролисање субјеката као чланова одређене популације. Највећи изазов за касног Фукоа зато почива у приказивању како се биополитика појављује као *анти-политика*, што је истовремени изазов за етику и филозофију такође, као специфично остварење или тачније, низ историјских облика појава и стварности филозофије и политике моћи.

Зато (нова) филозофија према Фукоу мора започети као *критика* и то као *критика биополитике*, у најширем смислу – тј. као разоткривање деловања и политике моћи у сферама људског живота. У сличном контексту, то је разлог и *raison d'etre* због чега однос *знање-моћ* за Фукоа представља централни и конститутивни однос, полазећи од којег се даље изграђују и успостављају безмало сви политички, социјални, економски, лични и други људски односи. Овај моменат за Фукоа, међутим, пре свега значи да филозофија као битно и структурно политичка филозофија или *филозофи-*

3) Опширније видети Фуко, М. *Рођење биополитике*, Светови, Нови Сад, 2005.

ја политике подразумева ангажман са историјски појединачним „режимом истине“ биополитике као либерализма тј. либерализма као појединачне (реализоване) могућности Модерне, остварене кроз серију историјских пракси и техника управљања. То је смисао у којем Фуко инсистира да се биополитика у историји битно појављује и манифестује као нови дискурс Запада.

Упркос ничеанско-хајдегеровском, понекад и постмодернистичком призвуку ових Фукоових речи о значају „новог дискурса Запада“, у крајњим импликацијама и консеквенцама Фукоове целокупне филозофско-политичке теорије, реч је изнад свега о нарочитом политичком рационализму које собом доноси до сада не виђене могућности промишљања моћи и политичког, а које су понајмање предмет савременог истраживања. Тако нпр. Хабермасовој критици Фукоа, поготово начину на који је изложена у чланку „The Critique of Reason as an Unmasking of the Human Sciences: Michel Foucault“, недостаје легитимитет управо у погледу тврдњи о Фукоовом односу према Модерни, у интерпретацији полазећи од којег се уобичајено, готово стандардно подразумева да Хабермасова мисао о недовршеном пројекту Модерне има свој антипод у Фукоовој теорији моћи.<sup>4)</sup> Супротно Хабермасу, наиме - и некритичком прихватању и разумевању око којих се развило опште место - Фуко нигде у својим делима не одбацује традицију Модерне баш као што ни, како примећује Дејвид Хој, Фуко у строгом смислу нигде не износи разлоге за одбацавање хуманизма на нормативним основама.<sup>5)</sup> Другим речима, када се има у виду да је целокупни подухват геналоске критике код Фукоа, као основ његове филозофије политике, утемељен на субверзији свих бинарних опозиција попут оних између нормативног/емпиријског, појавног/збиљског, слободе/моћи и универзалног/релативног<sup>6)</sup>, онда постаје јасније да је код Фукоа теоријски превасходно реч управо о настојању да се изнова изврши афирмација идеје легитимитета као преузимање недовршеног пројекта Модерне на начин критичког одговора који отвара могућност за нови политичко-етички субјективитет.

Објект моћи према Фукоу могу бити и јесу индивидуе, групе, народи и најчешће истовремено у различитим појавама и манифестацијама и многоструким историјским и локалним контек-

4) Опширније видети Habermas, J. „The Critique of Reason as an Unmasking of the Human Sciences: Michel Foucault“, in *Critique and Power*, ed. Kelly, M. The MIT Press, Cambridge, 1994.

5) Општиније видети Hoj, D. у *Critique and Power*, ed. Kelly, M. стр.78.

6) Опширније видети код Bernstein, R. „Critique as Philosophical Ethos“, in *Critique and Power*, стр.221.

стима, али у битном смислу одлике биополитике приказују се као *односи рата* на специфичан начин. То је значење Фукоовог обрта Клаузевециеве идеје у књизи *Треба бранити друштво*, тј. артикулације да је *политика наставак рата другим средствима*, којом Фуко означава *трансформацију у пољу управљања (governmentality)*, такву где *рат постаје шифра за мир*. „Такав дискурс на Западу је можда први историјско-филозофски дискурс супротстављен филозофско-правном дискурсу. То је дискурс у којем истина јасно функционише као средство за одређену победу. То је нејасно критички дискурс, али такође и врло и битно митски дискурс. По супстанцијалним одређењима он је стран великој традицији филозофско-правног дискурса. Филозофима и правницима нужно је необичан и стран.“<sup>7)</sup>

Целокупно поље разлике између оног што Фуко у делу *Рођење биополитике (The Birth of Biopolitics)* зове „револуционарним курсем“ Француске Револуције спрам „утилитарног курса“ енглеског „радикализма“<sup>8)</sup> овде налази своје место. Ово поље разлике подразумева и Фукоово битно теоријској рашчлањење између позитивне и негативне слободе (као „слободе за“ и „слободе од“), као и разлику између права и „друштвених пракси“ из којих поменута разумевања слободе извиру. За Фукоа је, наиме, изнад и пре свега, овде реч о рефлексiji (и значају и потенцијалима рефлексije) да је у битном смислу посреди у свим случајевима *квалитативни* карактер ових разлика, тј. да се у свим назначеним односима прелама и рефлектује однос *знање-моћ*, и на тај начин политичко и политички субјективитет. Ова линија и поље разликовања за Фукоа је одлучујућа стога јер излаже на видело темељну разлику између *две историјске могућности Модерне*, од којих је прва реализована у либерализму као биополитици, односно у серији преокрета од либерализма до неолиберализма. А обзиром да се *односи либерализма као односи биополитике* кроз Фукоов дискурс образлажу као битно *односи рата*, важан аспект лежи у *бинаризму Западних друштава* и разноврсним формама и облицима „*ратова раса*“ кроз које се појављују „*политике разлике*“. Инсистирајући да је „*расизам*, у дословном смислу, револуционарни дискурс изврнут наопачке“<sup>9)</sup>, Фуко истиче и разматра примере Фашизма и Стаљинизма као парадигматичне у овом смислу.

7) Ф Foucault, M. *Society Needs To Be Defended*, Picador, New York, 2003, стр.75.

8) Опширније видети Фуко, М. *Рођење биополитике*, Светови, Нови Сад, 2005.

9) Foucault, M. *Society Needs To Be Defended*, стр.105.

Унутар различитих дискурса и манифестација, од *Историје лудила до Историје сексуалности* и књига као што су *Надзирати и кажњавати*, *Треба бранити друштво* и *Рођење биополитике*, Фуко у том смислу анализира различите феномене кроз које је наступила *трансформација знања и моћи* – управо као *трансформација (политичког) субјективитета*. Оно што је, међутим, без сумње најважније када је реч о Фукоовом *специфичном политичком рационализму*, је да се *питање политичког* за њега на битан начин појављује као *питање слободе*, кроз улогу и функцију критике као критике нарочитог „режима истине“.

То значи да се, на основама сложеног разматрања и генеалогичке моћи, за Фукоа *политички рационализам* појављује у контексту *две могућности слободе*, од којих се прва остварује као позитивна слобода унутар различитих контекста интересубјективних догађања – и као таква битно је ствар *односа*, укључујући другост као сопствени услов могућности – док је друга као негативна слобода управо специфична за либерални биополитички дискурс.

Агамбенов пост-рационалистички анархизам и пост-етика против Модерне

Агамбенова идеја могућности савремене етике артикулисана је још у његовој књизи *The Coming Community*, кроз мисао да „када би људска бића мора да буду ова или она супстанца, ова или она судбина, никакво *етичко искуство* не би било могуће... Људска бића морају да буду нешто, али то је једноставна чињеница егзистенције као могућности или потенцијалности.“<sup>10)</sup> Ова идеја, међутим, код Агамбена је део ширег пост-рационалистичког, пост-метафизичког и структурно и иманентно постмодерног пројекта, унутар којег се „*субјективност без субјекта*“ појављује као главно теоријско и практично одређење. У том контексту, адекватном Агамбеновом политичком индивидуализму, излаже се идеја сингуларности која може припадати само „несуштинској заједници“ и која је стога безрезервно и радикално супротстављена самој идеји државе, права и суверенитета. „Будућа заједница“ у Агамбеновом дискурсу је заједница будућег нео-анархизма, која се реализује на темељима постмодерних и либералних идеја индивидуалистичке етике и политике.

У овом смислу, фундаменталне разлике између Фукоовог и Агамбеновог појма биополитике налазе своје место управо у односу према Модерни. Агамбеново отворено одбацивање Фукоове генеалогичке анализе у којој се биополитика представља као исто-

10) Agamben, G. *The Coming Community*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, 1993, стр. 42.

ријски „режим истине“ који свој извор и рођење има у дискурсу либерализма<sup>11)</sup>, има за последицу Агамбеново одређивање целокупне филозофске традиције од Аристотела као биополитичке. Биополитика је моћ суверенитета и у том смислу политика за Агамбена је *увек већ* биополитика. Обзиром, наиме, да се, као што је изложено у делу *State of Exception* (2005) политичко конституише преко ванредног стања у којем се производи оно што Агамбен назива „голи живот“ (*nuda vita*), идентификација између биополитике и суверенитета произилази као консеквенца саме политичке ситуације. Ово стање, дакле, што је један од истовремено главних и најпроблематичнијих Агамбенових аргумената, није никаква специфичност и одлика Модерне већ је иманентно политичком „по себи“, у мери у којој је оно међусобно увезано са мишљењем и праксом права и суверенитета и спојено са идејом државе. Амбивалентност и проблематичност овакве интерпретације биополитике, међутим, управо у пренебрегавању чињенице да Модерна *per se* представља нарочити историјски тренутак раскида и прекретнице унутар филозофске традиције, тј. у моменту да тврдња о постојању структурне везе између суверенитета и биополитике, између права и „голог живота“, када је презентована и исказана у радикалном и безусловном смислу – Агамбенову интерпретацију чини рањивом и осетљивом на критике за *аусторичност*. То се појављује као непосредна последица неразликовања контекстуалних и историјских специфичности, неразликовања између античке филозофске и Модерне филозофске мисли, и у том смислу такође се тиче саме интерпретације и разумевања биополитике.

Најпре у делу *Homo Sacer: Bare Life and The Power of Sovereignty* (1998) и у књизи *Remnants of Auschwitz* (1999), а пар година касније и у чувеном и контроверзном *State of Exception* (2005), Агамбен образлаже да је парадигма биополитике „камп“, при чему се идеја „кампа“ не односи само на нацистичке концентрационе логоре, већ у принципу треба да означи сваки појединачни простор у којем се систематски производи „голи живот“. У том контексту, Агамбен излаже да је „камп сваки простор који се отвара када ванредно стање постане правило.“<sup>12)</sup> Као део истог појмовног и концептуалног оквира, Агамбенов појам *homo sacer* битно се удаљава

11) Thomas Lemke правилно примећује у овом смислу да Агамбенов правно-дискурзивни појам моћи одговара управо моделу за који је Фуко утврдио да је недовољан за анализу савремене биополитике. Види Lemke, T. „A Zone of Indistinction – A Critique of Giorgio Agamben’s Concept of Biopolitics“, conference at the Nordic Summer University, Laugarvatn, Island, July 2004.

12) Agamben, G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, стр. 168.

од Фукоовог модела Пантоптика, постављајући одлучујућу разлику између *zoe* (голи живот) и *bios* (политички живот), између природне егзистенције и правног статуса, што више нема ничег заједничког са Фукоовом рефлексијом моћи биополитике.

Други проблем са Агамбеновим промишљањем биополитике као суверенитета извире из момента да се *појам суверенитета* једнострано, безусловно и на искључујући начин разумева у аспекту „неограничене суспензије права“, чиме се имплицитно и експлицитно суверенитет идентификује са перманентном *зоном аномије* и као такав се, у крајњој консеквенци појављује као „*моћ да се убије*“ („power to kill“). Штавише, особита врста унутрашњег парадокса и дубоке неконзистентности појављује се у томе да се децеизионаizam, који Агамбен полазећи од Карла Шмита приписује целокупној филозофској, правној и политичкој традицији Запада, функционише на бинарним опозицијама, полазећи од разлике између „пријатеља“ и „непријатеља“, у виду теоријског бумеранг ефекта враћа натраг у Агамбеновом дискурсу о *чистој хуманости*. У књизи *Means Without Ends* Агамбен пише да „у политичком поретку државе-нације нема аутономног места за нешто попут *чисте хуманости по себи*.“<sup>13)</sup>

Остављајући овом приликом по страни чињеницу да носиоца „чисте хуманости“ будуће заједнице с оне стране права, државе и суверенитета, Агамбен проналази у пост-субјективитету избеглица (као пост-политичког пост-субјекта), што произилази из његове идеје да Фашизам и Нацизам још увек нису превазиђени и да савремени свет још увек живи у њиховој сенци (*The Coming Community*), теоријски изазов и проблем који израња када је реч о биополитици управо се тиче (пост) етичке и нормативне идеје о „чистој хуманости“, као ексклузивне и структурно искључујуће, тј. као идеје која је управо неосетљива на другост у смислу у којем Агамбен инсистира да она то буде. Штавише, овде је реч не само о томе да ова идеја функционише као *теоријска претпоставка*, већ и о далеко битнијем аспекту да је код Агамбена она практично *супстанцијализована*, као једина могућност за (пост) политику и (пост)етику будуће заједнице.

У строгом смислу, за Агамбена политика треба да се замени етиком. Међутим, насупротив оном што би се евентуално могло помислити, Агамбеново специфично „политичко-етичко“ јединство не стоји ни у каквој вези са ранијом античком, типично аристотеловском идејом нити, са друге стране, било каквом идејом демо-

13) Agamben, G. *Means Without End: Notes on Politics*, University of Minnesota Press, Minnesota, стр. 19.



кратије и „идејом народа“<sup>14)</sup> и појмом „доброг живота“. Насупрот томе, Агамбен говори о „срећном животу“ уместо „доброг живота“, као животу многих сингуларности чија етичка одговорност, као што је експлицитно артикулисано у књизи *The Coming Community*, *nema ništa zajedničko sa odgovornošću*.<sup>15)</sup> У сличном смислу и контексту, у делу *Remnants of Auschwitz* Агамбен пише да је „етика сфера у којој нема кривице ни одговорности у уобичајеном смислу речи, већ се она односи на доктрину срећног живота.“<sup>16)</sup>

Будућа заједница пост-субјективности, конституисана на основу „неспојивих“ сингуларности и многоструких (либералних) индивидуалности, заједница је у којој нема места за идеје попут идентитета, демократије, кривице и одговорности. Да ствар буде сасвим иронична, Агамбенов „срећни живот“ („happy life“) осликан је и изложен као не баш много срећан, обзиром да, сем ретких прилика у којима се овај појам уводи у целокупни пост-политички пројект и нацрт, у битној мери у Агамбеновом дискурсу превладава оно што Томас Лемке зове „катастрофичким завршетком политичке традиције која своје порекло има у античкој Грчкој а води до концентрационих логора Национал-Социјализма.“<sup>17)</sup>

Када је реч о интерпретацији биополитике, у сопственом разматравању са Модерном и целокупном филозофском, политичком и правном традицијом, Агамбен је испустио из вида не само историјску, контекстуалну и критичку димензију Фукоове артикулације биополитике већ такође, у извесном аспекту још важније, и идеју како се теоријски обликује и практично функционише један „режим истине“.

Генерализујући и *деполитизујући* биополитику Агамбен је у сличном смислу пропустио да анализира децентрализујуће, релационе и продуктивне аспекте моћи. Штавише, анализа биополитике никако не може само да се ограничи на оне који немају правни статус, попут избеглица, већ мора да обухвати све који су политички искључени, чак и када уживају пуни правни статус. То значи да је Агамбенов појам биополитике у исто време сувише широк у експланаторном смислу и одвише сужен у емпиријском смислу, остављајући за собом нејасну и вишеструко потенцијално проблематичну идеју „будуће заједнице“ постсубјективитета, „несуштин-

14) Agamben, G. *State of Exception*, str.78. i Agamben, G. *Means Without End*, стр. 25.

15) Agamben, G. *The Coming Community*, стр. 62.

16) Agamben, G. *Remnantz of Auschwitz*, стр. 24.

17) Lemke, T. „A Zone of Indistinction – A Critique of Giorgio Agamben’s Concept of Biopolitics“, conference at the Nordic Summer University, Laugarvatn, Island, July 2004.

ску заједницу“ либерално неоанархичних индивидуалности чија једина егзистенција почива у перманентној потенцијалности без идентификације.

## УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: ГЕНЕАЛОШКА КРИТИКА САВРЕМЕНОСТИ И БИОПОЛИТИКА

Начин на који је Фуко поставио темељ за могућност и важност генеалогичке критике савремености, *генеалогичке политике као услова могућности политичког*, у исто време појављује се као могућност за теоријско и практично постајање *homo politicus*-а на основу другачијег мишљења политике моћи. Практична филозофија, политика и етика, у том смислу за Фукоа представља не само „прву филозофију“, већ израња као сама могућност *слободе* схваћене у контексту стваралачке субјективности. *Филозофија моћи* на тај начин постаје *филозофија слободе*, где се и фукоовска „брига о сопству“ (*epimeleia heautou*), такође битно показује као однос према другима и заједници у специфичном облику *моћи субјективности* и *субјективитета моћи*.

Ова идеја стоји у непосредној вези са Фукоовим разумевањем политике отпора, са концепцијом отпора која се не односи толико на „ослобођење од моћи“ колико се тиче „моћи слободе“, могућности слободе која је другачија од „два патолошка облика моћи – Фашизма и Стаљинизма“<sup>18)</sup> али у исто време битно диференцирана и од *грађанско-либералног друштва* унутар којег настаје и развија се *историја биополитике*. Одговор на биополитичко стање као одређујуће и дефинишуће стање савремености, Фуко артикулише као идеју да „ствар није у томе да се покушају расточити односи моћи у утопији савршено транспарентне комуникације, већ да се пруже закони, технике управљања, и такође етика, *etos*, који би омогућио да се ове игре моћи играју уз *минимум доминације*.“<sup>19)</sup>

Како би, међутим, изгледала моћ која је супротстављена моћи биополитике као анти-политике, могућност другачије моћи као иманентна нереализована и нерелевантна могућност Модерне, и шта Фуко има на уму када инсистира на томе да се садашње борбе, изазови савремености махом и најбитније крећу око питања „*Ко смо ми?*“ (*The Subject and Power*) То је смисао у којем се реализација и континуирано постајање нових структурно другачијих об-

18) Foucault, M. „The Subject and Power“ u *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, стр. 209.

19) Foucault, M. „The Ethics of Care“, стр.18.

лика и односа моћи појављује као питање субјективитета. У том контексту, Фукоов програмски став, као потенцијални основ и темељ сваке генеалoшке критике савремености као предуслова појављивања политичког, садржан је у начелу да „циљ данас није да откријемо ко смо, већ да одбијемо оно што смо. Треба да створимо и изградимо оно што можемо бити како би се могли ослободити ове политичке „дупле везе“ која представља истовремену индивидуализацију и тотализацију модерних структура моћи. Закључак би био да политички, етички, друштвени и филозофски проблем савремености није да се појединац покуша ослободити од државе или државних институција“ већ да се „промовишу нове форме субјективности кроз одбијање ове врсте и облика индивидуалности који нам је наметнут већ неколико векова.“<sup>20)</sup>

На тај начин, Фукоова политичка филозофија и промишљање политичког појављује се кроз различите облике деловања и типологију пракси, од одбијања и одбацивања као првог и *par excellence* политичког и егзистенцијалног чина, до стваралаштва и отварања простора могућности за остварење људске слободе као праксе изградње другачијих могућности. Према Фукоу, ова реализација политичког има двоструку мету тј. она се истовремено појављује као ослобађање од „индивидуализма“ и од „тотализма“ моћи, што значи да се у исти мах значи супротстављање либералном (и пост-модерном) индивидуализму као и моделима и облицима тотализовања који су такође својствени биополитици. Штавише, Фукоов аргумент да је такав задатак истовремено и „политички, етички, друштвени и филозофски“ имплицира собом мишљење политичког које би падало уједно са остварењем и мишљењем другачије етике и филозофије у савим специфичном дискурсу (новог) политичког рационализма.

Када је реч о томе који је доминантни облик манифестације биополитике данас, Фуко на дубоко антиципирајући начин у књизи *Треба бранити друштво* пише следеће: „Ратови се данас воде у име живота свих. Управљање животом и опстанком, телима људи и расама, начин је вођења многих ратова. Принцип: моћи убити у име живота сада је постао принцип међународне стратегије и опстанак данас није легални опстанак суверенитета већ биолошки опстанак одређене популације.“<sup>21)</sup> Ако је ово главни траг теорије и праксе биополитике у савременим формама и данас, управо у смислу у којем је оно блиско повезано са концепцијама војних интервенција као хуманитарних интервенција, као и тероризмом и

20) Foucault, M. „The Subject and Power“, стр. 216.

21) Foucault, M. *Society Needs To Be Defended*, стр. 154.

ратом Запада „против тероризма“, питање остаје како се нормативност према Фукоу може оправдати и легитимисати. За разлику од Хабермаса, Фуко аргументише да оно што је неопходно сачувати од Просветитељства јесте само *питање тог догађаја* и значења тог догађаја као оног што је перманентно потребно промишљати теоријски и практично. То значи да се Просветитељство код Фукоа појављује као сам *принцип критике, истраживања и стваралаштва*. Ово се такође у сличном смислу односи и на начин на који Фуко питање субјективитета поставља као питање идентитета, где се као одлучујуће питање XVIII века појављује питање „*Ко смо ми у времену које је наше?*“<sup>22)</sup>

За Фукоа, питање „Ко смо ми у времену које је наше?“ појављује се као централно питање које се у другачијим формама непрестано понављало и постављало у целокупној филозофској традицији од Канта и Хегела до Хајдегера и Франкфуртске школе – питање у чијем средишту и суштини лежи *самокритичка, рефлексивна, одговорна и рационална артикулација*. У Фукоовом сопственом пројекту генеалогije и геналогске критике савремености као одговора на биополитику, ово питање се такође манифестује кроз идеју „како смо ми индиректно конституисани кроз искључивање неких других“<sup>23)</sup>, тј. кроз артикулисање различитих форми и облика (политичког и друштвеног) искључивања у савременим либералним друштвима. Његов одговор на овакво стање, на хронично биополитичко стање либерализма, како његових „нормалних пракси“ тако и „пракси изопачења“, садржан је у концепцији минималне али одрживе нормативности, где се могућности појављивања, теорије и праксе будуће политике и политичког посматра кроз стварање нових субјективности, које опет настају на темељу структурно и квалитативно другачије врсте генеалогског знања и као такве носе идеју *ethos-a* као специфичне одговорности за људску слободу.

## ЛИТЕРАТУРА

Фуко, М. *Рођење биополитике*, Светови, Нови Сад, 2005.

Фуко, М. *Треба бранити друштво*, Светови, Нови Сад, 1998.

Foucault, M. *The History of Sexuality I*, Vintage Book Editions, Random House, New York, 1990.

Kelly, M. *Critique and Power*, The MIT Press, Cambridge, 1994.

22) Foucault, M. „La technologie politique des individus“, Dits et écrits, Gallimard, Paris, 1994. Стр. 813-828.

23) Ibid., стр. 815.

Heller, A. and Feher, F. *Biopolitics. The Politics of Body, Race and Nature*, European Centre Vienna, 1994.

Agamben, G. *State of Exception*, The University of Chicago Press, Chicago, 2005.

Agamben, G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998.

Agamben, G. *Means Without End: Notes on Politics*, The University of Minnesota Press, 2000.

Dreyfus, H. and Rabinow, P. *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1983.

Foucault, M. „La technologie politique des individus“, *Dits et écrits*, Gallimard, Paris, 1994.

Foucault, M. *Society Needs To Be Defended*, Picador, New York, 2003.

Agamben, G. *The Coming Community*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, 1993.

Lemke, T. „A Zone of Indistinction – A Critique of Giorgio Agamben’s Concept of Biopolitics“, conference at the Nordic Summer University, Laugarvatn, Island, July 2004.

## **Bogdana Koljević**

### **FOUCAULT’S AND AGAMBEN’S UNDERSTANDING OF BIOPOLITICS: A CHALLENGE OF MODERNITY?**

#### **Summary**

In this article the author analyses various theoretical conceptions of biopolitics in Michel Foucault and Giorgio Agamben through the issue of their relation towards Modernity. In confronting divergent standpoints, the author especially focuses on particularities of Foucault’s position, arguing that Foucault’s homo politicus appears as an still uninvestigated possibility of synthesis of politics, ethics and philosophy. In that context, the ways in which Foucault and Agamben relate towards Modernity are presented as decisive for interpretation and understanding of biopolitics and new possibilities of the political. The author concludes in arguing that genealogy of contemporary phenomena of biopolitics, as a continuation of Foucault’s approach in the present, opens up with itself the theoretical possibility for new political subjectivity.

Key Words: biopolitics, Foucault, Agamben, Modernity, political subjectivity, rationalism, genealogy of the present, ethics, creativity.

